

Zbigniew Marek SJ, *Podstawy wychowania moralnego*, Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” – Wydawnictwo WAM 2005, ss. 143.

Kształtowanie dojrzałej osobowości jest podstawowym celem procesu wychowawczego. Znaczącą rolę odgrywają w tym różne środowiska, w których żyje i rozwija się człowiek. Dojrzałość osobowa wyraża się m.in. w umiejętności harmonijnego funkcjonowania w środowiskach społecznych. Wiadomo, że w życiu społecznym ważną rolę odgrywają różnego rodzaju normy, które zawsze mają zakotwiczenie w określonej aksjologii. Można powiedzieć, że w procesie wychowawczym konieczne jest odniesienie się do jakiegoś systemu wartości, który określa, co jest właściwe, a co niewłaściwe. Dlatego trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek działania pedagogiczne bez wychowania moralnego, które kształtuje poglądy na to, co dobre i co złe.

Wychowanie moralne to ogół świadomie podejmowanych oddziaływań wychowawczych oraz aktywności samowychowawczej wychowanka, których celem jest ukształtowanie dyspozycji psychicznych warunkujących określone zachowania moralne osoby jako członka zbiorowości ludzkiej. Dyspozycje te wyrażają się w postawach moralnych (przekonaniach i zachowaniach) warunkujących zgodność postępowania jednostki z pełnioną przez nią rolą społeczną oraz przejawiają się w takich cechach charakteru, jak uspołecznienie, uczciwość, sprawiedliwość, społecliwość, dzielność. Wychowanie moralne jest nieodzowne dla pełnego rozwoju człowieka i jego właściwego funkcjonowania w życiu społecznym.

W pracy pedagogicznej zawsze spotykamy się z mniej lub bardziej wyraźnym zagadnieniem wychowania moralnego. Dlatego współcześnie, w okresie wyraźnie dostrzeganego chaosu aksjologicznego i postępującego rozbicia środowisk wychowawczych, z radością należy przyjąć ważną w tym zakresie publikację ks. prof. Zbigniewa Marka SJ zatytułowaną *Podstawy wychowania moralnego*, przygotowaną w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” i wydaną w Wydawnictwie WAM.

Autor w recenzowanej pracy podejmuje próbę syntezy wszystkich zasadniczych zagadnień związanych z wychowaniem moralnym. Jednym ze szczególnych zadań było określenie w całościach działań wychowawczych miejsca dla procesów wychowania moralnego. Za podstawę analiz przyjęto założenie personalizmu chrześcijańskiego o cielesno-duchowej naturze człowieka, w którym ma źródło pogląd, że wychowanie moralne jest składowym elementem każdego działania wychowawczego.

Dążąc do określenia istoty wychowania moralnego, autor szczegółowo rozważa proces wychowawczy w klasycznym rozróżnieniu na podmiot i przedmiot wychowania. Podmiotem wychowania jest osoba ludzka, która jest odpowiedzialna za własny rozwój, postępowanie i podejmowane decyzje, a z tym łączy się konieczność przestrzegania akceptowanych przez społeczeństwo norm. Autor, określając naturę człowieka, opowiada się za stanowiskiem aprioryczno-transcendentalnym, opartym na objawieniu uznawanym przez chrześcijan. W tej koncepcji szczególnie wyakcentowana jest godność osoby ludzkiej. Źródłem jej jest pochodzenie człowieka od Boga i wezwanie człowieka do wspólnoty z Bogiem. Opierając się na takich przesłankach, sformułowano słuszny postulat: „[...] zwracania większej uwagi na niezbędność podejmowania działań rozwijających w wychowankach nie tylko ich fizyczne czy też intelektualne możliwości, ale również na rozwijanie ich sfery duchowej” (s. 28).

W drugim rozdziale książki scharakteryzowany został przedmiot wychowania moralnego. Autor podkreśla, że działania pedagogiczne wymagają wiele wysiłków i zabiegów, by wychowanek był zdolny przyjmować za własną określoną hierarchię wartości opartą na przyjętych w środowisku społeczno-kulturowym ideałach etycznych. W szczegółowych analizach omówione są takie pojęcia, jak: etyka i moralność oraz pedagogiczne ujęcie wartości, które są podstawą wychowania moralnego. Szczególnie interesujące są refleksje dotyczące relacji międzysobowych, które stanowią fundament odkrywania istotnych podstaw moralności. To dzięki nawiązywanym i rozwijanym relacjom z innymi osobami, w tym także z Bogiem, dochodzi do uznawania bądź odrzucania obowiązujących w relacjach międzysobowych norm życia, a to stanowi przedmiot wychowania moralnego.

Znaczącą część studium stanowią analizy dotyczące uwarunkowań procesów wychowania moralnego. Omówiono tu następujące szczegółowe zagadnienia: wychowanie moralne w procesach wychowawczych, rozwój moralny, środowiska wychowawcze, kontakt z sacrum. Autor stwierdza, że na przebieg procesu wychowania moralnego wpływ wywiera szereg czynników, na które wychowawcy nie zawsze poprawnie reagują, ponieważ nie dysponują możliwościami oddziaływania na wszystkie sfery ludzkiego rozwoju. Przez swe działania mogą jednak wspierać procesy wychowania moralnego, otwierając przed wychowankiem określone, nowe wymiary ludzkiego życia. O skuteczności tego rodzaju wysiłków mogą decydować również uznawane przez wychowanka autorytety, u których znajduje on poczucie bezpieczeństwa oraz autonomii.

Autor podejmuje interesujące refleksje dotyczące zadań wychowania moralnego. W pedagogicznym podejściu wobec dzieci i młodzieży nie ma miejsca na liberalizm, ponieważ grozi to skrajnym relatywizmem moralnym. Należy natomiast podejmować takie działania, które z jednej strony umożliwią poznawanie określonego świata wartości i będą pomagać w nabywaniu umiejętności odróżniania dobra od zła, a z drugiej strony będą wspierać wychowanka w jego opowiadaniu się za dobrem. Autor ma świadomość, że odkrywanie i przejmowanie przez wychowanka określonego systemu wartości za własny nie jest procesem łatwym. Wynika to głównie z pojawiającego się na każdym etapie ludzkiego rozwoju funkcjonującego w świecie społecznym pluralizmu wartości. Wychowawca zawsze winien mieć świadomość celu

wychowania moralnego, którym jest kształtowanie dojrzałej osobowości wychowanka, a więc formowanie sumienia i postaw moralnych.

W ostatnim rozdziale omawianej książki omówiono motywy, czyli siły pobudzające do angażowania się w proces wychowania moralnego. Człowiek, aby mógł utrzymać się przy życiu, rozwijać się, efektywnie działać, współżyć z innymi ludźmi, kieruje się pobudkami wewnętrznymi lub zewnętrznymi i są one motorem wszelkiego rodzaju procesów poznawczych i zachowań prospołecznych. Rodzi się tu pytanie, w jaki sposób można wpływać na rozwój pożądaných motywów, a także jak przeciwdziałać i eliminować motywy niepożądane? Oczywisty jest fakt, że w procesach wychowania moralnego istotną rolę odgrywają motywy, w tymi motywy religijne.

Konkludując można stwierdzić, że w recenzowanej pozycji koncepcja wychowania moralnego oparta została na swoistej, chrześcijańskiej antropologii, która przyjmuje integralną wizję człowieka, uwzględniającą również wymiar duchowy. Pełny proces wychowawczy winien obejmować całego człowieka. Jednym z jego celów jest uświadomienie wychowankowi konieczności kierowania się w swoim życiu dobrem. To właśnie dobro rozwojowe człowieka jest przedmiotem działalności wychowawczej, obejmującej wszystkie zakresy wychowania służącego pełnemu i dojrzałemu rozwojowi osoby. Wychowanie moralne stanowi wspólny mianownik wszelkich działań o charakterze rozwojowym. Postępowanie człowieka w każdym wymiarze ludzkiego życia winno być moralne, to znaczy skierowane na dobro nie tylko własne, ale także dobro innych. Należy podejmować działania otwierające wychowanków na wartości, nie tylko w aspekcie poznawczym, ale także decyzyjnym, co w praktyce wyraża się w zachowaniach etycznych człowieka. Osądu o charakterze dokonywanego czynu, czy z moralnego punktu widzenia jest on dobry lub zły, dostarcza człowiekowi jego sumienie, które winno być odpowiednio kształtowane.

Recenzowana książka ks. prof. Zbigniewa Marka ukazuje wychowanie moralne w koncepcji chrześcijańskiej. W polskiej literaturze pedagogicznej publikacja ta jest prekursorska i bardzo cenna. Warto polecić ją wszystkim, którym bliskie są zagadnienia związane z wychowaniem. Zrozumiały jest też postulat, aby każdy pedagog zapoznał się z tezami tej książki.

Roman Jusiak OFM
Katedra Pedagogiki Społecznej KUL